

ZAJEDNIČKA IZJAVA O SLOBODI IZRAŽAVANJA I “LAŽNIM VIJESTIMA”, DEZINFORMACIJI I PROPAGANDI

Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija (UN) za slobodu mišljenja i izražavanja, Predstavnik Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (OEBS) za slobodu medija, Specijalni izvjestilac Organizacije američkih država (OAS) za slobodu izražavanja i Specijalni izvjestilac za slobodu izražavanja i pristup informacijama Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda (ACHPR),

nakon rasprave o ovim pitanjima sa organizacijama ARTICLE 19 i *Centre for Law and Democracy* (CLD);

Podsjećajući i potvrđujući naše Zajedničke izjave od 26. novembra 1999, 30. novembra 2000, 20. novembra 2001, 10. decembra 2002, 18. decembra 2003, 6. decembra 2004, 21. decembra 2005, 19. decembra 2006, 12. decembra 2007, 10. decembra 2008, 15. maja 2009, 3. februara 2010, 1. juna 2011, 25. juna 2012, 4. maja 2013, 6. maja 2014, 4. maja 2015. i 4. maja 2016. godine;

Uzevši u obzir sve veću rasprostranjenost dezinformacija (koje se ponekad nazivaju i „lažne“ ili „netačne vijesti“) i propagande u tradicionalnim medijima i na društvenim mrežama, koje pokreću i države i nedržavni akteri, kao i razne štete kojima one doprinose ili su im i glavni uzrok;

Izražavajući zabrinutost zbog toga što se dezinformacije i propaganda često osmišljavaju i sprovode da bi se društvo dovelo u zabludu, i omelo pravo javnosti da zna i pravo svake osobe da traži i primi, ali i prenosi informacije i ideje svih vrsta, bez ograničenja, a što je zaštićeno međunarodnim garancijama prava na slobodu izražavanja i na mišljenje;

Naglašavajući da neki oblici dezinformacija i propagande mogu nanijeti štetu ugledu osoba i njihovoj privatnosti ili podstaći na nasilje, diskriminaciju ili neprijateljstvo prema pojedinim grupama u društvu;

Zabrinuti zbog slučajeva u kojima javne vlasti omalovažavaju, zastrašuju i prijete medijima, a što uključuje izjave poput onih da su mediji "opozicija" ili da „lažu“ i da imaju skriven politički plan, što povećava rizik od prijetnji i nasilja nad novinarima, umanjuje povjerenje javnosti i povjerenje u novinarstvo kao čuvara javnosti, i može obmanuti javnost zamagljivanjem linije razgraničenja između dezinformacija i medijskih proizvoda koji sadrže činjenice koje se mogu nezavisno provjeriti;

Naglašavajući da ljudsko pravo na prenošenje informacija i ideja nije ograničeno na "tačne" izjave, već da se ovim pravom takođe štite informacije i ideje koje mogu šokirati, uvrijediti i uznemiriti, kao i da zabrana dezinformacija može prekršiti međunarodni standard ljudskih prava, ali i da to, istovremeno, ne opravdava svjesno ili nesmotreno širenje neistinitih izjava datih od strane zvaničnih ili državnih aktera;

Ističući značaj neometanog pristupa širokom rasponu izvora informacija i ideja, i prilikama za njihovo prenošenje, kao i raznovrsnosti medija u demokratskom društvu, koji u tom smislu omogućavaju javne rasprave i otvoreno suprostavljanje ideja u društvu, te djeluju kao „čuvari“ u odnosu na vladu i moćnike;

Ponavljajući da države imaju pozitivnu obavezu da stvaraju okruženje koje omogućava slobodu izražavanja, koje uključuje promociju, zaštitu i podršku za različite medije, nešto što je pod sve većim pritiskom uslijed sve težeg ekonomskog okruženja za tradicionalne medije;

Uvažavajući preobražajnu ulogu koju internet i druge digitalne tehnologije igraju u pružanju podrške ljudima da pristupe informacijama i idejama i da ih šire, što omogućava reagovanje na dezinformacije i propagandu, ali istovremeno olakšava i njihovu cirkulaciju;

Ponovno potvrđujući odgovornost posrednika, koji omogućavaju uživanje prava na slobodu izražavanja putem digitalnih tehnologija, da poštuju ljudska prava;

Osuđujući pokušaje nekih vlada da suzbiju neslaganje i kontrolišu javnu komunikaciju pomoću mjera kao što su: represivna pravila za osnivanje i rad medijskih kuća i/ili web stranica; uplitanje u poslovanje javnih i privatnih medija, uključujući uskraćivanje akreditacije njihovim novinarima i politički motivisano krivično gonjenje novinara; neopravdano restriktivni zakoni o sadržajima koji se ne smiju prenositi; proizvoljno nametanje vanrednog stanja; tehnička kontrola digitalnih tehnologija kao što su blokada, filtriranje, ometanje i zatvaranje digitalnih prostora; i naponi da se „privatizuju“ kontrolne mjere tako što se vrši pritisak na posrednike da preduzmu mjere i ograniče sadržaj.

Pozdravljajući i podstičući napore civilnog društva i medija koji su usmjereni na prepoznavanje i podizanje svijesti o namjerno lažnim vijestima, dezinformacijama i propagandi;

Izražavajući zabrinutost zbog nekih mjera koje preduzimaju posrednici radi ograničavanja pristupa ili prenosa digitalnog sadržaja, uključujući preko automatizovanih procesa poput algoritama ili sistema za uklanjanje sadržaja utemeljenog na digitalnom prepoznavanju, koji nijesu transparentni po svojoj prirodi, ne poštuju minimalne standarde pravičnog postupka i/ili koji neopravdano ograničavaju pristup sadržaju ili njegovo prenošenje;

Usvajamo, u Beču, 3. marta 2017, sljedeću Zajedničku izjavu o slobodi izražavanja i "lažnim vijestima", dezinformacijama i propagandi:

1. Opšti principi

- a. Države mogu da nametnu ograničenja prava na slobodu izražavanja samo u skladu sa testom koje za takva ograničenja predviđa međunarodno pravo, naime, da su ograničenja propisana zakonom, da služe legitimnim interesima koje prepoznaje međunarodno pravo, i da su nužna i srazmjerna potrebi za zaštitom tih interesa.
- b. Ograničenja slobode izražavanja mogu se takođe uvesti, ako su u skladu sa zahtjevima navedenim u stavu 1 (a), da bi se njima zabranilo zagovaranje mržnje prema zaštićenim osnovima, koje predstavlja pozivanje na nasilje, diskriminaciju ili neprijateljstvo (u skladu sa članom 20 stavom 2 *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*).
- c. Standardi navedeni u stavovima 1 (a) i (b) primjenjuju se bez obzira na granice, kako bi se njima smanjila ograničenja ne samo u okviru nadležnosti države, već i ona koja utiču na

medijske kuće i druge komunikacione sisteme koji djeluju van njene nadležnosti, i ona koja dostižu do stanovništva u drugim državama, van države porijekla.

- d. Posrednici nikada ne bi trebalo da budu odgovorni za bilo koji sadržaj treće strane koji se odnosi na te usluge, osim ako posebno ne utiču na te sadržaje ili odbiju da poštuju naredbu usvojenu u pravičnom postupku od strane nezavisnog, nepristranog, autoritativnog nadzornog tijela (kao što je sud) da uklone sadržaj, ako za to imaju tehničke kapacitete.
- e. Treba uzeti u obzir zaštitu od odgovornosti onih koji samo prenose ili promovišu, preko posrednika, sadržaj čiji nijesu autor i koji nijesu mijenjali.
- f. Obaveza da se blokiraju cjelokupne internet stranice, IP adrese, portali ili mrežni protokoli, ekstremna je mjera koja se može opravdati samo ako je predviđena zakonom i ako je neophodna za zaštitu ljudskog prava ili drugog legitimnog javnog interesa, a uz to je srazmjerna, i nema manje nametljivih alternativnih mjera, koje bi mogle da zaštite interes, i da su uz to poštovane minimalne garancije pravičnosti postupka.
- g. Sistemi filtriranja sadržaja koje nameće vlada i koji nisu pod kontrolom krajnjih korisnika nisu opravdani oblik ograničenja slobode izražavanja.
- h. Pravo na slobodu izražavanja primjenjuje se "bez obzira na granice", a ometanje signala emitera sa sjedištem u drugoj jurisdikciji ili povlačenja prava na reemitovanje u vezi s programima tog emitera, legitimno je samo ako je sadržaj distribuiran od strane tog emitera po mišljenju suda ili drugog nezavisnog, autoritativnog i nepristranog nadzornog tijela takav da ozbiljno i uporno krši zakonito ograničenje sadržaja (tj. kada su ispunjeni uslovi iz stava 1 (a)), a drugi načini rješavanja problema, uključujući kontaktiranje nadležnih vlasti države domaćina se pokažu kao očigledno nedjelotvorni.

2. Standardi o dezinformacijama i propagandi

- a. Opšte zabrane prenošenja informacija, koje se zasnivaju na nejasnim i dvosmislenim idejama kao što su „lažne vijesti“ ili „neobjektivne informacije“, nisu u skladu s međunarodnim standardima o ograničenju slobode izražavanja, kako je utvrđeno u stavu 1 (a), i kao takve ih treba ukinuti.
- b. Krivični zakoni o kleveti su pretjerano restriktivni i treba ih ukinuti. Građanski zakoni o odgovornosti za objavljivanje netačnih i klevetničkih izjava su legitimni samo ako je tuženima data potpuna mogućnost da se od takvih tužbi brane, i ako ne uspiju da dokažu istinitost svojih iskaza, i ako se na njih ne mogu primijeniti druge opravdavajuće okolnosti za novinarske greške.

- c. Državni akteri ne bi trebalo da daju, sponzorišu, podstiču ili dalje prenose izjave za koje znaju ili za koje bi trebalo da znaju da su neistinite (dezinformacije) ili koje pokazuju bezobzirno nepoštovanje provjerljivih informacija (propaganda).
- d. Državni akteri bi morali, u skladu sa svojim domaćim i međunarodnim zakonskim obavezama i javnim dužnostima, da vode računa o tome da prenose pouzdane i tačne informacije, uključujući pitanja koja su od javnog interesa, kao što su ekonomija, javno zdravlje, bezbjednost i životna sredina.

3. Omogućavanje okruženja za slobodu izražavanja

- a. Države imaju pozitivnu obavezu da promovišu slobodno, nezavisno i raznoliko komunikacijsko okruženje, uključujući medijsku raznovrsnost, što je ključno sredstvo za suprotstavljanje dezinformacijama i propagandi.
- b. Države treba da uspostave jasan regulatorni okvir za emitere, koje nadzire tijelo zaštićeno od političkog i komercijalnog uplitanja ili pritisa i koje promoviše slobodan, nezavisan i raznovrstan sektor emitovanja.
- c. Države treba da obezbijede prisustvo jakih, nezavisnih i adekvatno opremljenih javnih medijskih servisa, koji djeluju pod jasnom obavezom da služe sveukupnom javnom interesu i da postavljaju i održavaju visoke standarde novinarstva.
- d. Države treba da uspostave i druge mjere za promovisanje medijske raznovrsnosti koje mogu uključivati, u zavisnosti od situacije, neke ili sve od sljedećih:
 - i. obezbjeđivanje subvencija ili drugih oblika finansijske ili tehničke podrške za izradu različitih, kvalitetnih medijskih sadržaja;
 - ii. pravila koja zabranjuju neprimjerenu koncentraciju vlasništva nad medijima; i
 - iii. pravila koja zahtijevaju da mediji budu transparentni u pogledu njihovih vlasničkih struktura.
- e. Države treba da preuzmu mjere da promovišu medijsku i digitalnu pismenost, a što uključuje uvođenje ovih tema u redovne školske programe i saradnju sa civilnim društvom i drugim akterima u cilju podizanja svijesti o tim pitanjima.
- f. Države treba da razmotre i druge mjere za promovisanje jednakosti, nediskriminacije, razumijevanja različitih kultura i drugih demokratskih vrijednosti, imajući u vidu i potrebu za rješavanje negativnih efekata dezinformacija i propagande.

4. Posrednici

- a. Ako posrednici namjeravaju preduzeti mjere za ograničavanje sadržaja treće strane (poput brisanja ili izmjena) koji prevazilaze zakonske zahtjeve, treba da usvoje jasna, unaprijed određena pravila koja uređuju takve mjere. Ta pravila treba da budu utemeljena na objektivno opravdanim kriterijumima, a ne na ideološkim ili političkim ciljevima, i treba ih, kad je to moguće, usvojiti nakon savjetovanja s njihovim korisnicima.
- b. Posrednici treba da preduzmu djelotvorne mjere da osiguraju da njihovi korisnici mogu lako da pristupe i razumiju sva pravila i postupke, uključujući i uslove korišćenja/pružanja usluga, kojima su propisane mjere obuhvaćene stavom 4 (a), uključujući detaljne informacije o tome kako se te mjere primjenjuju, a gdje je to relevantno, potrebno je učiniti dostupnim jasne, sažete i lako razumljive sažetke ili objašnjenja tih pravila i praksi.
- c. Pri preuzimanju mjera obuhvaćenih stavom 4 (a), posrednici treba da poštuju minimalne garancije pravičnosti postupka, uključujući i to da korisnici budu odmah obaviješteni da sadržaj koji su kreirali, prenose ili "hostuju" može biti podložan sankcionisanju i dati korisniku mogućnost da ospori takvu mjeru, uz zakonska ili razumna praktična ograničenja, pažljivim razmatranjem zahtjeva u skladu s pravilima prije preduzimanja mjere, i uz dosljednu primjenu propisanih mjera.
- d. Standarde navedene u stavu 4 (b) treba primijenjivati na sve automatizovane procese (algoritamske ili druge) koje sprovodi posrednik radi preduzimanja mjera bilo prema sadržaju treće strane ili na vlastitom sadržaju, samo u slučaju legitimnih konkurentskih ili operativnih potreba.
- e. Posrednici treba da podrže istraživanje i razvoj odgovarajućih tehnoloških rješenja protiv dezinformacija i propagande koja korisnici mogu primijeniti na dobrovoljnoj osnovi. Oni treba da sarađuju sa inicijativama koje korisnicima nude usluge provjere činjenica i pregledaju njihove modele oglašavanja da bi osigurali da ne utiču negativno na raznolikost mišljenja i ideja.

5. Novinari i medijske kuće

- a. Mediji i novinari treba da, po potrebi, podržavaju djelotvorne sisteme samoregulacije bilo na nivou posebnih medijskih sektora (poput tijela za pritužbe na štampu) ili na nivou pojedinačnih medija (ombudsmana ili javnih urednika) koji uključuju standarde koji teže da obezbijede tačnost informacija u vijestima, uključujući ponudu prava na ispravku i/ili prava na odgovor na netačne izjave u medijima.
- b. Medijske kuće treba da razmotre uključivanje kritičnog izvještavanja o dezinformacijama i propagandi u sklopu njihovih informativnih usluga u skladu s njihovom ulogom čuvara u društvu, posebno u vrijeme izbora i u vezi sa raspravama o pitanjima od javnog interesa.

6. Saradnja zainteresovanih strana

- a. Sve zainteresovane strane - uključujući posrednike, medijske kuće, civilno društvo i akademsku zajednicu - treba da dobiju podršku za razvoj participativnih i transparentnih inicijativa za bolje razumijevanje uticaja dezinformacija i propagande na demokratiju, slobodu izražavanja, novinarstvo i građanski prostor, kao i za odgovarajuće odgovore na te pojave.

Prevela: NVO Akcija za ljudska prava (Human Rights Action – HRA)